

ISSN 0027–8084
УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVIII/3-4

БЕОГРАД
2017

УДК 811.164.41'367.622
811.163.41'374

ВАСА Б. ПАВКОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ,
Београд)**

Оригинални научни рад
Примљен 20. новембра 2017. г.
Прихваћен 22. децембра 2017. г.

ВИЛЕ У РЕЧНИКУ САНУ

У раду се разматра лексикографска обрада лексема које означавају *виле* у Речнику САНУ. Мотивација њихових народних имена изведена је из места на којем живе или на којем се, по предању, појављују. Имена, као што су: *бродарица*, *језеркиња*, *нагоркиња*, *облакиња* итд. забележена су у књизи Душана Бандића *Народна религија Срба у 100 њојмова*.

Кључне речи и изрази: вила, Речник САНУ, народна религија, лексикографија, лексема, одредница.

У књизи Душана Бандића *Народна религија Срба у 100 њојмова*, под одредницом *вила* читамо и следеће речи: „Веровало се такође да виле живе у рекама, потоцима и језерима, затим у столетним шумама, под земљом или чак у облацима. У народу су их често називали по месту боравка: планинкиње, нагоркиње, подгоркиње, језеркиње, бродарице, приморкиње, облакиње итд.“ (Бандић 2004: 150).

Очито да списак није коначан, али нас је заинтересовало како су ова имена вила, мотивисана местом њиховог боравка или местом где их је по предању неко видео, обрађена у Речнику САНУ. При томе нам је посебно интересантно било да утврдимо како су у обради имена вила одражене два фактора. С једне стране, неписано правило да се при обрађивању речи из исте семантичке породице тежи иден-

* vasa.pavkovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савремене српске књижевне језика и израда Речника српскохрватског књижевне и народне језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

тичним или веома блиским облицима дефинисања; и, с друге стране, чињеница да лексикографску обраду појединих *имена вила* дели и више од пола века, а да су аутори Речника САНУ људи различитих генерација, искустава, знања итд. Већина сарадника који данас раде на Речнику САНУ своје давнашње колеге и претходнике знају само на основу њихових имена из библиографија.

Како се види, као прва по азбучном реду, пред лексикографима који су започели писање Речника САНУ, у његовом другом тому (*бољуб–Вражојрнци*), нашла се вила *бродарица*. Под одредницом **бродарица** у Речнику САНУ сусрећемо пет различитих значења, друго се тиче вила. Тамо читамо:

2. нар. а. (најчешће у атрибутој служби уз реч „вила“ или о самој вили) *она која живи у морима, рекама, језерима, бунарима и сл., чувајући их*; исп. бродарка, бродаркиња, бродаруша.

Дато је пет примера који потичу из народне песме те дела Ј. Веселиновића, И. Вукићевића, И. Андрића и фигуративан пример из Ф. Курелца. Сви примери су семантички одговарајући, а Веселиновићев као да је преписан из књиге Душана Бандића: „Оне виле које су у води, то су виле ‘бродарице’, и оне живе у морима“. Под тачком **б**, иначе, сусрећемо значење: (у атрибутој служби уз реч „река“) *која је иловна*. Како се види, одговарајуће значење речи *бродарица* одлично је дефинисано и лексикографски обрађено. Веома је драгоцено и што је испоређено са одговарајућим синонимима из народне традиције: *бродарка, бродаркиња и бродаруша*.

Код прве од ових одредница у Речнику САНУ читамо:

бродарка ж индив. (у атрибутој служби) *в. бродарица (2а)*.

Будући да је једини пример из пева *Историја Црне Горе Симе Милутиновића Сарајлије*, мислимо да је добра и одредба „индив.“ која се налази уз ову лексему.

Већ следећа одредница у Речнику САНУ тиче се теме о којој пишемо и гласи:

бродаркиња ж нар. (у атрибутој служби) *в. бродарица (2а)*.

Потврђена је чак са три примера, од којих су два из народних песама, а трећи из поезије проте Васе Живковића.

Како се види, обједињавање ових потоњих одредница под аколладом избегнуто је, верујемо управо због различитог статуса одредница у нашем језику, што је и данас, лексикографски посматрано, прихватљиво.

Последња у овом низу је одредница:

бродаруша ж нар. в. *бродарица* (2а).

Посведочена је једним примером из Херцеговине којег је на терену скупио Ј. Борјановић, на самом почетку прошлог века.

Од момента када је написан и објављен други том Речника САНУ, а било је то 1962. године, прошло је шездесетак година, али бисмо могли рећи да је лексикографска обрада на завидном нивоу и да су се потоњи обрађивачи и редактори нашег тезаруса комотно могли ослонити на научни рад својих претходника.

Следећа вила са Бандићевог низа је *језеркиња*. Она је ушла у осми том Речника САНУ (*инијонирајши–јурве*) и тамо читамо:

језеркиња ж (обично уз реч вила) *она која живи њоред језера или у језеру*.

Реч је потврђена са пет примера. Управо због првог од њих, дата је назнака „*обично* уз реч вила“ (истакао В. П.). Наиме, пример из Вуковог Рјечника гласи: Изилази змија језеркиња. Важност Вуковог Рјечника у историји наше културе и лексикографије утицала је на овакву одлуку писаца тог тома Речника САНУ. Четири остала примера потврђују управо значење виле која живи у језеру. Њихови аутори су Д. Станојевић, М. Вукићевић, Ф. Мажуранић и В. Назор. Изабрани примери потврђују дистрибуцију ове речи на широком српском и хрватском говорном подручју. Мислим да је било боље да су змија језеркиња и вила језеркиња одвојене под **а.** и **б.**, али за самог читаоца Речника САНУ, ова примедба нема претераног значаја.

Како се види, код ове одреднице не постоје испоређивања, мада ћемо на истој страници Речника САНУ сусрести и одредницу која гласи:

језерка ж **1.** в. *језеркиња*.

Ова одредница је поткрепљена са два примера. Први од њих, из поезије Ј. Суботића, тиче се *језерке девојке*, а други пример је из дела С. Новаковића и гласи: (Вила језерка) коју Скот издаде 1810, још је више прави скотленски народни спев. (Новаковићев пример потврђује присутност истог митског бића и у другој култури.)

Следећу од виле из народне митологије, коју наводи Душан Бандић, сресћемо у тринаестом тому Речника САНУ (*моире–накла–јуша*). Тамо ћемо прочитати и одредницу:

нагоркиња ж нар. (најчешће као атрибут уз именицу „вила“) *вила која живи у јори, њланини*; исп. горска вила (под вила изр.).

Одредница је илустрована са шест примера, од којих је први из Вуковог Рјечника, а наредни из Утјешеновића, народне песме, Јуркића, Грђић-Бјелокосића и С. Ћоровића. Свих шест примера се тичу *виле најоркиње*, па помало чуди зашто је стављено „*најчешће*“ као атрибут уз именицу „вила“ (подвукао В. П.). Помишљам да је у грађи постојао и пример за неку другу реч, али није био довољно ваљан или се није могао проверити.

Непосредно изнад одреднице *најоркиња* сусрешћемо и одредницу:

нагорка ж в. *најоркиња*, која је илустрована једним примером из народне песме: Заратише змаји и соколи / И нагорке виле из планине.

Вероватно је тај zgodни облик речи био последица потребе да се задовољи десетерачки облик стиха у којем је епска песма испевана.

На списку Душана Бандића следећа по реду била би вила *облакиња*. У шеснаестом тому Речника САНУ (*нокаји–одврзивајши*) читамо:

облакиња ... ж мит. нар. (најчешће као атрибут уз именицу „вила“) *вила која живи у облацима*.

Одредница је илустрована са шест одговарајућих примера из дела Ј. Суботића, Кукуљевевићевог Аркива, Абердара, М. Бана, М. Вукићевић и Д. Шимуновића. Како се види, потврде су са целог простора српског и хрватског језика. Дефиниција је у складу са дефиницијама претходно размотрених вила, а обрада је унапређена и стављањем ознаке мит. која је раније изостављана. И овде су сви примери потврда за значење виле, али су опрезни обрађивачи речника САНУ, за сваки случај, ипак ставили: *најчешће* као атрибут уз именицу „вила“ (подвукао В. П.).

Нешто даље, у истом тому Речника САНУ, сусрешћемо и следећу одредницу, која нажалост није испоређена с облакињом:

облачица ж 1. песн. в. *облакиња*.

Оба примера су из Утјешеновићеве поезије. Управо је то утицало на појаву одредбе песн. уз ову реч. (Друго значење речи облачица тиче се тмурног, облачног времена.)

Тако смо стигли и до имена вила које још увек нису изашле у оквиру одговарајућег тома Речника САНУ. Неке од њих су већ написане и припремљене за будуће књиге, док друге још нису дошле на

ред. Захваљујући љубазности људи из техничке редакције Речника САНУ, у прилици смо да размотримо још два имена вила из наше народне митолошке традиције. Ево прве:

планинкиња ж **1.** нар. (у функцији именичког атрибута уз именицу „вила“) *која живи у ѿланини, наѿоркиња*; исп. планинка (4).

Не улазећи у друга два значења ове речи, рећи ћемо само да је реч *ѿланинкиња* у значењу виле потврђена са пет примера, и увек је реч о песничким текстовима. Аутори су М. Пуцић, Ј. Сундечић, П. Прерадовић и Б. Будисављевић, а један пример је из часописа Даница из 1861. Уочљиво је да је реч о старим примерима, а у лексикографској обради запажамо изостанак добре одредбе мит., као и прецизније одређивање улоге и места речи *ѿланинкиња* уз именицу вила. Лично бисмо били склонији понављању ранијег обрасца обраде и дефинисања. Врло добро је што је *ѿланинкиња* испоређена и с једним од значења речи *ѿланинка*.

Тако долазимо и до последње обрађене виле у рукопису Речника САНУ. Та одредница гласи:

подгоркиња ж (најчешће као атрибут уз именицу „вила“) **а.** *вила која живи у ѿори, ѿланини*; исп. горска вила (под вила изр.).

Два примера су из народних епских песама, један из Кукуљевићевог Аркива и један из часописа Смиље из 1901. године. Последњи и најмлађи пример за вилу *ѿодѿоркињу* је из поезије В. Назора. Како се види, и код ове виле је грађа доста стара. Додао бих и да нам се чини да би *ѿодѿоркиња* могла да буде и прецизније дефинисана, рецимо: *вила која живи у ѿодножју ѿоре, ѿланине односно шуме...* (Тачка **б.** у значењу ове речи тиче се *оне која живи ѿод ѿором, ѿланином, у ѿланини*, што потврђује нашу идеју у вези дефиниције виле подгоркиње.)

Од имена вила које наводи књига Душана Бандића остала је необрађена само *ѿриморкиња*. Она ће се наћи у неком од наредних томова Речника САНУ.

Напоменућемо да Душан Бандић у својој одредници о вилама није тежио исцрпности свих имена вила, које се могу срести у нашој народној традицији. Тако су, на пример, изостале *заѿорка* и *заѿоркиња*, које су обрађене у петом тому Речника САНУ, а вероватно и неке друге.

Скрећемо пажњу на комплексну обраду саме речи *вила* у другом тому Речника САНУ, где ћемо у изразима наићи на читав низ вила, од којих смо неке поменули у овом осврту, док су друге изостале. Изостале су, на пример, виле: *добрица, милосница, чуварица, љујица*

итд., а у којима се мотивација имена вила налази у њиховом претпостављеном карактеру.

Из ове кратке анализе видљиве су најмање две ствари. Прва је да је лексикографска обрада вила у Речнику САНУ добра и веома уједначена. Друга је да је грађа која се тиче вила *бродарица*, *језеркиња*, *најоркиња*, *облакиња* итд. доста стара и да би је требало иновирати управо књигама каква је *Народна религија Срба у 100 појмова* Душана Бандића, јер реч је о лексемама које су и даље живе у српском језику.

ЛИТЕРАТУРА

- Бандић 2004: Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Друго исправљено издање, Београд: Нолит.
- Вуков Рјечник: Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник*, Беч 1852.
- Ђорђевић 1953: Тихомир Ђорђевић, Вештица и вила у нашем народном веровању и предању, Српски етнографски зборник LXIV, Београд.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I–XIX, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.

Vasa B. Pavković

FAERIES IN SASA'S DICTIONARY OF THE SERBO-CROATIAN LITERARY LANGUAGE AND VERNACULARS

Summary

In this paper, the author is examining the interpretation of the word *vila* (Serbian mythological creature commonly translated into English as 'fairy') in SASA's Dictionary, based on materials gathered in the book *Narodna religija Srba u 100 pojmova (Serbian National Religion: 100 Key Terms)* by Dušan Bandić. The analysis covers the names of faeries derived from the names of places they are commonly believed to inhabit or the places where they are believed to appear.

Keywords: faery, Dictionary of the Serbo-Croatian Literary Language and Vernaculars of SASA, national religion, lexicography, lexema.